

УДК 81. 272.

РАЗДЕЛ 2.

ГЕНДЕР: ЯЗЫК, КУЛЬТУРА, КОММУНИКАЦИЯ

*Городнова Н. Н.**(Киев, Украина)*

ВПЛИВ ВНУТРІСІМЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ГЕНДЕРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Сім'я та внутрісімейні комунікації посідають чільне місце у формуванні статево – типізованої поведінки дітей, а відтак і підлітків. Неповторна особливість сімейної комунікації полягає в тому, що вона виникає і здійснюється на основі поєднання усіх видів любові (материнської, еротичної, братерської), головними рисами яких є їхня безумовність і безпосередність. Водночас власне в батьківській сім'ї дитина набуває свого першого досвіду спілкування, а відносини в сім'ї є моделлю міжстатевих стосунків. З точки зору соціальної психології, сім'ю прийнято розглядати як первинну і протягом тривалого часу єдину референтну групу для дитини, де в вузькому і сталому колі дорослих безперервно відбувається процес цілеспрямованого психологічного впливу на особливість майбутньої жінки чи чоловіка, спогукаючи їх наслідувати певні статево-співвіднесені норми поведінки. Цей процес, багаторазово змодельований на різних побутових ситуаціях, сприяє асиміляції та відтворенню в поведінці дитини тієї статеворольової моделі, яка прийнята у суспільстві на даному історичному відтинку часу.

Формування психічної (гендерної) статі неможливо уявити без такого могутнього механізму впливу, як внутрісімейна комунікація: саме їй завдячуємо зв'язком між поколіннями сім'ї, що торує шлях системі цінностно-сміслових уявлень про власну особистість як про жінку чи чоловіка.

Психологічна література останніх десятиліть багата розмаїттям аспектів проблеми становлення гендерної орієнтації особистості в сім'ї. Знаходимо у ній дослідження особистостей батьківського ставлення, або стилю взаємодії з дітьми, – прийняття, уникнення та емоційної зосередженості на дитині, відмічає О.Б. Насонова [8]. Наголошується, що саме повна, гармонійна сім'я сприяє становленню психологічної статі та формуванню адекватних статевих ролей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, передусім – з батьком або матір'ю.

Навпаки: неповна сім'я, несприятливий емоційно-психологічний фон спілкування в сім'ї негативно позначаються на статевій соціалізації дітей обох статей. Так, у дівчаток із неповних сімей у майбутньому виникатимуть труднощі в розумінні осіб чоловічої статі, а саме: їх власних синів та чоловіків. А.І.Захаров пише, що діти обох статей, які виховуються без батька, частіше, ніж діти з повної сім'ї, демонструють в поведінці конфліктність, коливання настрою, упертість, несамотійність та пасивність [5].

Гармонійні батьківські стосунки пов'язують всю родину в єдину спільноту, саме вони визначають те, наскільки дитина відчуває свою захищеність і безпеку. Багатьма психологами звертається увага на те, що головним у розвитку дитини є задоволення її потреби у пестощах.

А це може відбуватися тільки в благополучній сім'ї, де між батьками є злагода, позитивний емоційний тон в спілкуванні. Цей висновок підтверджений багатьма

дослідженнями: так, в якості прикладу розглянемо гіпотезу, висунуту Л. Лазовиком, що батьки нормальних індивідів повинні характеризуватись більшою семантичною гармонією, ніж батьки невротичних дітей. Результати досліджень дозволили зробити висновки про те, що існує зворотня залежність між тривожністю та статевою ідентифікацією, яка виражається в тому, що чим вищий ступень ідентифікації між дітьми та батьками, тим нижчий рівень тривожності дітей; і по-друге, особи чоловічої статі в цілому схильні до більш сильної ідентифікації, ніж жінки. Виховуючись без об'єкта ідентифікації, в якому у них є сильна потреба, хлопці можуть створювати собі досить далекі від дійсності уявлення про суто чоловічу форму поведінки, яка страждатиме надмірною агресивністю, нестриманістю, порушеннями соціальних норм.

У дослідженнях В. П. Левкович за емпіричні показники позитивного впливу сім'ї були обрані успішність учнів, їх поведінка, суспільна активність і моральний розвиток. Було встановлено, що всі ці показники корелюють з особливостями міжособистих стосунків в сім'ї [7].

Останнім часом науковцями звертається увага на значення вербальних засобів спілкування у встановленні гармонійних подружніх стосунків у сім'ї [2]. Здатність подружжя до повноцінної комунікації є важливою умовою міцності сім'ї, умовою подолання конфліктних ситуацій та напруженості. Показником скрути в спілкуванні є, перш за все, зменшення взаємності. Але усвідомлення цінності власної сім'ї повинне взяти гору і примусити подолати конфлікт шляхом обговорення назрілої проблеми. Ось чому розмова – важливий момент комунікації і засіб самоствердження людини.

Отже, сімейне життя, з точки зору концепції діалогості, постає як багаторазовий діалог, що відбувається між членами сім'ї і повторюється кожного дня. Воно має сенс лише в тому разі, коли саме діалог є засобом спілкування і формою комунікації.

В плані аналізу системи взаємовідносин «батьки – діти» як фактор статевої соціалізації представляють інтерес дослідження психологічних механізмів, завдяки яким батьки впливають на своїх дітей. І.С. Кон відмічає такі механізми:

1) *Підкріплення*: заохочуючи поведінку, яку батьки вважають правильною, і караючи за порушення встановлених правил, батьки вкорінюють у свідомість дитини певну систему норм, додержання яких стає для дитини звичкою.

2) *Ідентифікація*: дитина наслідує батьків, прагне стати такою, як вони

3) *Розуміння*: знаючи внутрішній світ дитини і відгукуючись на її потреби, батьки тим самим формують її особистісні якості.

4) *Рольова взаємодоповнюваність*: наприклад, якщо в сім'ї батьки не мають будь-яких якостей, ці якості виробляються у дитини, якщо цього потребують обставини: в сім'ї, де мати безпорадна, роль господині може взяти на себе старша дочка.

5) *Психологічна протидія*: дитина, воля якої жорстко обмежена, може виробити підвищену тягу до самостійності, а та, якій все дозволяється, може вирости залежною [6].

Для з'ясування питання про взаємовплив в процесі сімейного спілкування недостатньо вказати на сам факт взаємодії, але важно дослідити способи, за допомогою яких ця взаємодія відбувається.

Існує певна єдність думок щодо процесу наслідування, який ініціюється дитиною дуже рано і завдяки якому вона практично оволодіває активним мовленням,

елементарними предметними діями, манерами поведінки. По наслідуванню, вказував І.П. Павлов, у дитини формується індивідуальна і суспільна поведінка [9]. П. П. Блонський справедливо назвав наслідування «одним із головних явищ соціальної єдності»[3].

Наслідування – складне і динамічне явище, властивість людської істоти як суспільної одиниці. Розвиваючись, воно проходить ряд стадій – від сліпого копіювання до свідомого, мотивованого наслідування. На початкових етапах онтогенезу воно виконує провідну роль – а далі поступається іншим способам впливу. Тому по мірі дорослішання дитини добираються інші способи комунікативного впливу, а саме: першочерговим стає процес повідомлення, інформування, який є більш цілеспрямованим, завжди несе певне оціночне навантаження і має на меті змінити чиюсь думку чи сформувані нові життєві установки. На відміну від наслідування, повідомлення завжди спирається на свідоме збирання інформації. Можемо впевнено стверджувати, що саме ця форма комунікації – повідомлення – найчастіше використовується серед психологічних механізмів взаємодії батьків і дітей, в тому числі і в тих випадках, коли йдеться про статево-рольову соціалізацію підлітків.

Ми задалися питанням – а як насправді може вплинути і впливає сім'я на формування статевих ролей майбутніх чоловіків та жінок? Наскільки актуальною, доступно для обговорення між батьками та підлітком є тема статевих стосунків?

Було опитано 50 батьків підлітків (13-15 років), що навчаються в масовій школі м. Києва. На питання: «Чи розмовляєте Ви зі своєю дитиною про статеві проблеми?» – 65% батьків відповіли: «Ні», 11% – «Так, розмовляємо», 8% – «Не уявляю, яким чином це можна зробити?», цікавою виявилась відповідь 16% батьків, а саме: що при спробі поговорити з підлітком про «це» наражались на протест та відмову з їх боку. Очевидно, у цих випадках ми маємо справу з так званою поведінкою «маскувального» характеру, яка є відповіддю старших підлітків на здалегідь передбачувану реакцію батьків (швидше за все – негативну). Це, безперечно, не пряма вказівка на наявність реальної конфліктної ситуації між підлітком та дорослими в сім'ї. Саме такі конфлікти – це ті комунікативні «вади», які сприятимуть деформації в сфері статево-рольового виховання.

Обговорюючи в бесідах з батьками явище одностайної відмови старших розмовляти на теми сексуальності зі своїми дітьми, ми поцікавились питанням – а на кого, на їх думку, слід перекласти відповідальність за статево-просвіту юнацтва? З отриманих відповідей стало ясно, що батьки покладаються на школу.

Щоб перевірити ці твердження «переадресування» батьківських повноважень на вчителів, ми провели ще одне опитування, в ході якого ми звернулись з проханням проранжувати, в порядку пріоритетних, десять завдань, що їх повинна реалізувати загальноосвітня школа в своїй щоденній діяльності. Повний перелік цих завдань включав наступні твердження:

1. Розвиток творчих здібностей дитини;
2. Навчання основам наук;
3. Виховання патріотичних почуттів;
4. Статеве виховання;
5. Підготовка до оволодіння фахом;
6. Формування вміння вчитися;
7. Підготовка до сімейного життя;
8. Розвиток інтелекту;
9. Розвиток естетичного смаку;
10. Профілактика шкідливих звичок.

Отримані результати опитування виявились невтішними, з точки зору усвідомлення

батьками важливості статевого виховання в системі шкільної освіти, і, на додаток, містили протиріччя їх сподівань, висловлене в бесідах. Розподіл думок відбувся наступним чином:

Статеве виховання як завдання шкільної освіти на 1 місце віднесли -0% респондентів; на 2 місце віднесли – 1,9% респондентів; на 3 місце віднесли – 1,9% респондентів; на 4 місце віднесли – 3,7% респондентів; на 5 місце віднесли – 7,6% респондентів; на 6 місце віднесли – 8,2% респондентів; на 7 місце віднесли – 10,5% респондентів; на 8 місце віднесли – 14,2% респондентів; на 9 місце віднесли – 32,0%; на 10 місце віднесли – 28,2% респондентів.

Розподіл думок респондентів щодо реалізації школою програми підготовки дітей до сімейного життя (фактор 7 в списку для опитування): 60% опитуваних поставили за важливістю ці функції школи на 7-10 місця.

Отримані данні – яскраве свідчення, на жаль, все ще незадовільного стану рівня статевої просвіти, яка і досі не в «фокусі» сімейної комунікації між батьками і дітьми. Більш того, як показало наше опитування, і в школі батьки не бачать тієї інстанції, яка в змозі виконати цю функцію – функцію надання необхідної інформації. Така байдужість переважної кількості опитаних батьків до питань комунікації на теми сексуальності впливає з недооцінювання батьками важливості адекватного і свідомого формування статевих ролей своїх дітей, від яких, врешті решт, в майбутньому залежатиме і обраний ними стиль життя, кар'єра, самореалізація особистості і задоволення життям.

Таким чином, безперечно, батьківська сім'я є важливою ланкою в соціалізації дитини, оскільки через механізми комунікації реалізує наслідування поведінки дорослих (і статевої в тому числі). Але роль сім'ї у статевому вихованні і досі залишається маловагомою. Батьки не завжди приділяють належну увагу питанням розвитку гендерних орієнтацій дітей, не завжди можуть (і хочуть) грамотно пояснити ті чи інші питання, пов'язані зі статевою сферою. Наші дослідження сучасного стану цієї проблеми в сім'ях підтверджують той факт, що внутрісімейна комунікація не завантажує такий канал впливу, як обмін повідомленнями, інформацією між поколіннями, покладаючись на засоби «непрямого» впливу на підлітка, експлуатуючи для цієї мети не завжди вдалий власний досвід родинного життя в якості прикладу або покладаючись на навчання шляхом копіювання, наслідування дій дорослих.

Протиріччя в висловлюваннях батьків: сім'я чи школа повинна приділяти увагу питанням психології статі – насправді вилилось в твердження – ні сім'я, ні школа, що відбиває наявний в сучасному суспільстві консервативний сором'язливо-індиферентний підхід до вирішення цих проблем.

Якщо ми хочемо бути країною європейських цінностей, нам слід подумати і про зміни в рівнях культури батьківсько-підліткової комунікації, пов'язаної із статевим вихованням підлітків та юнацтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.– Л.: Из-во ЛГУ, 1989.

2. Аристов Н.Г. К вопросу о достоверности ответов о взаимоотношениях в семье // Семья и социальная структура социалистического общества.– М., 1980.– С. 142 -152.
3. Блонский П.П. Очерки детской сексуальности.– М. – Л., 1936.
4. Говорун Т.В. Сексуальність у фокусі проблем статевої соціалізації особистості // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини – К., 1996 .– С. 23-35.
5. Захаров А.И. Неврозы у детей и подростков – Л., 1988.
6. Кон И.С. Психология ранней юности.– М. 1981.
7. Левкович Л.П. Взаимоотношения в семье как формирование личности ребенка.– М., 1987 .– С.224.
8. Насонова О.Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах / Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини.– К., 1996.– С. 69-82.
9. Павлов И.П. Полное собрание сочинений, – М.-Л.: АН СССР, 1951 – 1952.– Т. 3 4.

Поступило в редакцию 12.03.2002 г.

Горошко Е.И.
(Харьков, Украина)

GENDER – BIAS IN PROFESSIONAL COMMUNICATION (PECULIARITIES OF FEMALE VERBAL BEHAVIOR IN SCIENTIFIC ENVIRONMENT)

Attending scientific events and meetings, taking part in learned and professional conferences is generally believed to be essential for both job placement and professional advancement and provides excellent career opportunities for females. Women who are interested in improving their own professional lot are becoming increasingly active at this level. In fact, for the modern state of mood in scientific «post-soviet» discourse, the percentage of papers being read by women compares favorably to the percentage of the membership that is female. The spiritless, utilitarian woman of academia's past, so well described in *Academic women*, is being replaced in many cases by the professionally active and intellectually aggressive woman.

Clearly, the task of the professional woman is to shine at meetings, conferences, and colloquia. She can do this by reading significant papers and she does. Likewise, she can advance herself by taking an active part in the question and discussion panels, which follow papers. I think that women do not show themselves to the best advantage. It is part of the oral history of academia that the cogent comment, the provocative question, or the wise observation carefully phrased at an important meeting may well mark a turning point in one's career.

A careful analysis of the question-and-answer sessions of the «scientific discourse» enlightens some important differences in the way males and females respond verbally to papers. Areas in which differences are striking are the *number of comments* (for not all responses are questions), *length of responses*, *preresponse statements*, and *purposes of response*. We have been observing and recording female «conference» behavior for three years during Russian, Ukrainian and international gender and linguistic scientific conferences, symposiums, seminars, etc. We analyzed verbal female and male behavior when post panel discussions took place. All observations were noted on data sheets and tape recordings were made during these oral meetings. The data sheets were then processed as well as were the